

Danske forekomster af havænder i ferskvand i årene 1965-1976

GORM THYGE WÆHRENS

(With an English summary: *The occurrence of seaducks in Danish fresh waters, 1965-1976*)

INDLEDNING

En samlet landsdækkende undersøgelse af forekomsten af Knortegås *Branta bernicla*, Bjergand *Aythya marila*, Havlit *Clangula hyemalis*, Fløjlsand *Melanitta fusca*, Sortand *Melanitta nigra*, Ederfugl *Somateria mollissima* og Toppet Skallesluger *Mergus serrator* i ferskvand findes ikke. Jeg vil i det følgende forsøge at beskrive arternes forekomst i ferskvand, herunder arternes hyppighed, deres månedlige samt geografiske fordeling og andre forhold, der gør sig gældende.

MATERIALE

På foranledning af opråb i Medd. fra Dansk orn. Foren. indkom iagttagelser fra 19 personer. Herforuden er samtlige lokal- og årsrapporter, Feltornithologen 7-19, 1965-1977, DOFT 59-71, 1965-1977, gennemgået for søgning efter relevante oplysninger. Endvidere er alle iagttagelser fra Nordjysk Ornithologisk Kartotek og Biologisk Forening for Nordvestjylland blevet benyttet.

Alle indsendere såvel som Nordjysk Ornithologisk Kartotek samt Biologisk Forening for Nordvestjylland bedes modtage min hjerteligste tak for at have stillet iagttagelser til rådighed.

METODIK

Under omtalen af de enkelte arter vil benævnelserne kystnær og indlandslokalitet blive anvendt. For at forebygge mulige misforståelser vil jeg definere de to benævnelser.

Kystnær vil sige et ferskt vandområde mindre end 5 km fra saltvand. En indlandslokalitet er et ferskt vandområde mere end 5 km fra saltvand.

Diagrammerne er femdagesdiagrammer, hvilket vil sige, at hver søjle repræsenterer perioder på fem dage startende ved 01.01. og så fremdeles. Ved udarbejdelsen af diagrammerne er kun det største antal fra hver lokalitet medtaget, hvorved gengangere inden for femdagesperioderne er undgået. Ved totalantallene er der herudover også taget højde for gengangere ud over femdagesperioderne. F.eks. kan en stor flok have opholdt sig gennem længere tid på en lokalitet, men ved totalantalleregningen er kun det største tal for perioden medtaget. Dvs. at totalantallene er lavere end summen af alle femdagesøjlerne for en art.

Kortene viser det samlede antal individer i perioden, men eventuelle gengangere er dog udeladt. Hvis der f.eks. på en lokalitet er set 1 15.10.65, 3 01.03.71 og 3 02.03.71, er der på kortet vist 4 på lokaliteten.

Manglende angivelser af vejrforhold er skyld i, at det ikke har været muligt at sige noget om disses indflydelse.

Det kan diskuteres, om de få oplysninger der er indkommet fra 19 personer samt oplysninger fra litteratur, kartoteker etc., er tegn på, at der stadigvæk er en del uindsendte og upublicerede iagttagelser, eller om det er fordi iagttagelser af denne kategori er sjældne. Jeg hælder selv til den sidste antagelse, at havænder er sjældne i ferskvand.

RESULTATER

Knortegås *Branta bernicla*

Arten er her behandlet under én betegnelse, idet kun 3 iagttagelser er racebestemt. Det formodes dog, at iagttagelserne hovedsageligt drejer sig om Mørkbuget Knortegås *Branta bernicla bernicla*.

Knortegåsen er den af de behandlede arter,

Fig. 1. Lokalteter med iagttagelser af Knortegås i årene 1965-1976.
Places from where Brent Geese Branta bernicla were reported during 1965-1976.

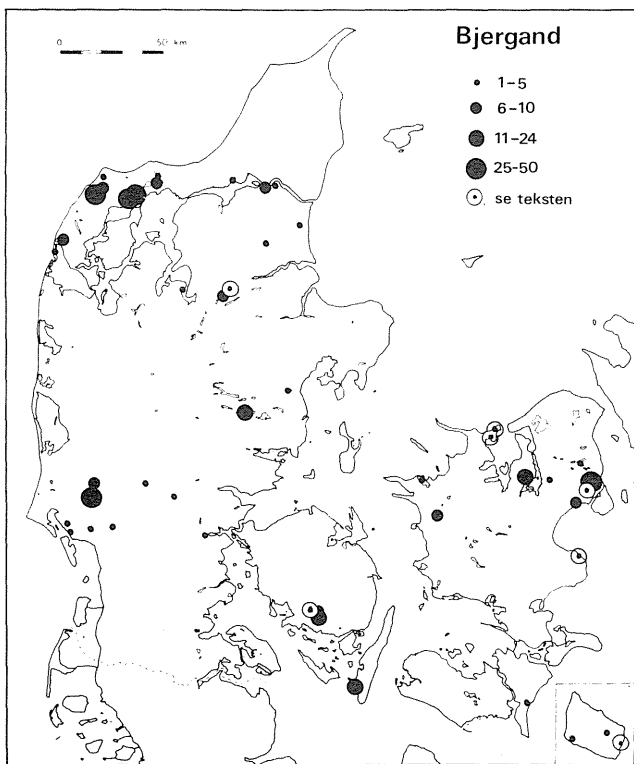

Fig. 2. Lokalteter med iagttagelser af Bjergand i årene 1965-1976.
Places from where Scaup Aythya marila were reported during 1965-1976.

der sjældnest forekommer i ferskvand. Iagttagelser af overtrækkende fugle er udeladt, da denne undersøgelse kun omfatter fugle i ferskvand, altså rastende fugle.

Kun fire iagttagelser er gjort af rastende fugle nemlig 24.11.-17.12.67 1 juv. Ferskesø og Neksø Sydstrand, B (Gensbøl *et al.* 1973), 21.10.69 1 mørkbuget Hjøllund, ØJ (Skotte Møller 1970), 2 Filsø, VJ (Rønnest & Schøtt 1972) samt 06.10.75 1 juv. Vallensbæk Mose, S. Som det ses, er det fugle fra efterårstrækket først i oktober til først i november.

Som Fig. 1 viser, er iagttagelserne fra hele landet. De to jyske fund er fra indlandet.

Iagttagelsen fra 21.10.69 Hjøllund, ØJ, hvor fuglen i forbindelse med tæt tåge havde mistet orienteringen og var ved at gå ned på en tømmerplads, er den eneste iagttagelse, der fortæller om vejrets indflydelse.

Fordelingen på gamle/unge kan der ikke siges noget om.

Bjergand *Aythya marila*

Arten er ualmindelig i ferskvand, omend den er den næsthypigste efter Toppet Skallesluger. Fra perioden foreligger iagttagelser af 2031 ex., hvilket er ca. 4 promille af den samlede overvintrende danske Bjergandebestand, der i perioden var på gennemsnitlig 45.000 ex. årligt (Joensen 1974). Langt de fleste iagttagelser drejer sig om enkelte fugle eller mindre flokke på under 20. Enkelte større flokke omtales senere.

Alle fugle er set rastende.

Hovedparten af iagttagelserne er gjort i Nordjylland samt på Sjælland, hvilket ses på Fig. 2. Arten er set på 47 forskellige lokaliteter, hvoraf 13 er indlandslokaliteter. 79 pct. af fuglene er set på kystnære lokaliteter og 21 pct. på indlandslokaliteter.

På den kystnære lokalitet Gjorslev Mølle-sø, S, er der bl.a. set en stor flok på 260 fugle 03.03.73. Ligeledes Kattinge Søer, S, 250 (Ferdinand 1971). Herudover har andre kystnære lokaliteter som Dybesø, S, og Hovvig, S, regelmæssigt omend oftest fåtalligt huset flokke med maksimale forekomster på henholdsvis 40-50 og 42.

Damhussøen, S, gæstes regelmæssigt af mindre flokke. Dog er antal på op til 77 set. Endvidere skal omtales 03.12.67 80 Frederiks Stenbrud, Neksø, B (Gensbøl *et al.* 1973).

Af indlandsiagttagelserne er alene 2/3 af fuglene fra Klejtrup Sø, NJ. En flok på 106 er udslagsgivende, men lokaliteten bevarer sin position, selv om denne observation fraregnes. På søen er arten truffet regelmæssigt forår og efterår med flokke på op til 25 fugle. Specielt skal nævnes 19.09.76, hvor der om formiddagen kl. 11.00 noteredes 3. Lige over middag kl. 12.30 noteredes 18, kl. 14.50 95 og kl. 17.20 taltes 106. Fuglene er altså ankommet hele dagen, dog flest mellem 12.30 og 14.50.

Indlandslokaliteten Arreskov Sø, F, har haft flokke på 40-50, men er iøvrigt kun registreret få gange.

Endelig 50 Karlsgårde Sø, VJ (Rønnest &

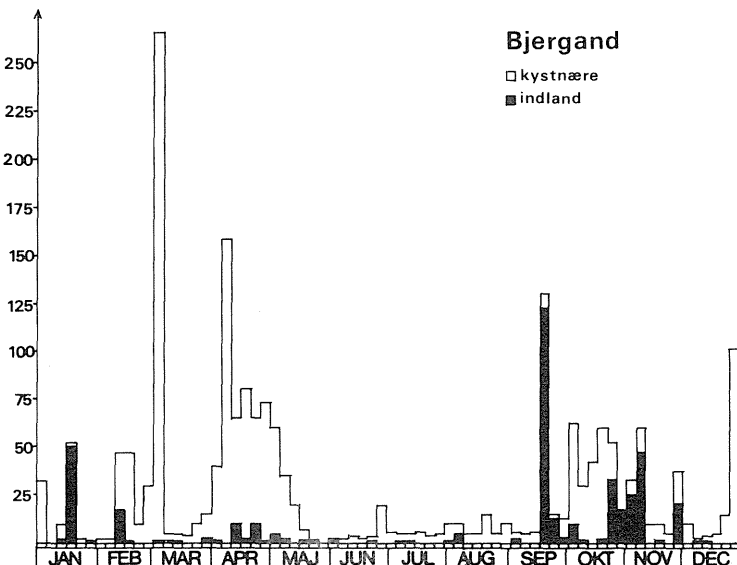

Fig. 3. Forekomsten af Bjergand i ferskvand i årene 1965-1976.

Occurrence of the Scaup Aythya marila in Danish fresh waters during 1965-1976. White columns show the birds seen in fresh water less and black columns more than 5 km from salt water.

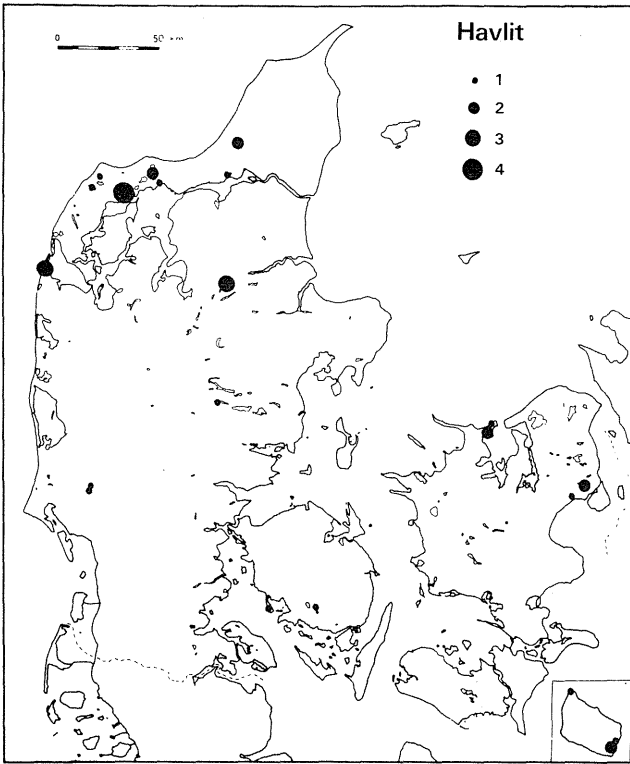

Fig. 4. Lokalteter med iagttagelser af Havlit i årene 1965-1976. *Places from where Long-tailed Duck Clangula hyemalis were reported during 1965-1976.*

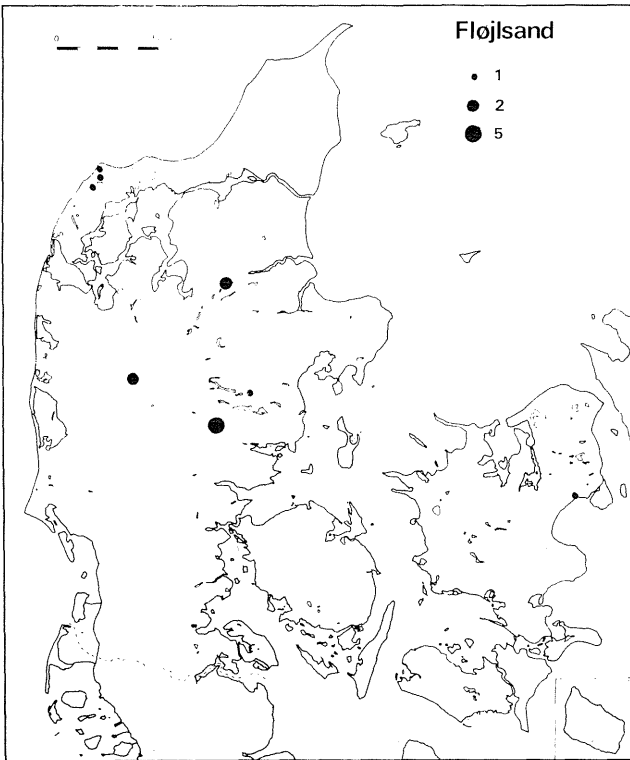

Fig. 6. Lokalteter med iagttagelser af Fløjsand i årene 1965-1976. *Places from where Velvet Scoter Melanitta fusca were reported during 1965-1976.*

Havlit

□ kystnære
■ indland

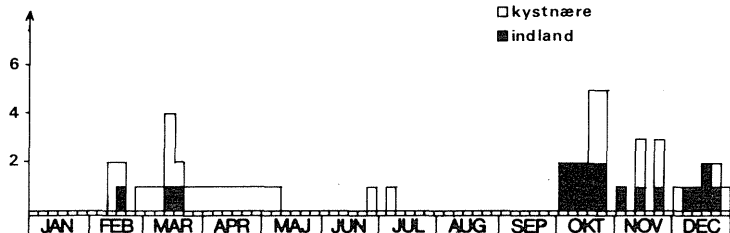

Fig. 5. Forekomsten af Havlit i ferskvand i årene 1965-1976.

Occurrence of Longtailed Duck *Clangula hyemalis* in Danish fresh waters during 1965-1976. Legend as for Fig. 3.

Schøtt 1972) og 20-30 Mossø, ØJ (Bomholt & Sørensen 1975).

Som Fig. 3 viser, ses hovedparten af Bjergænderne fra september til maj, men også i juni-august er ialt 48 ex. set forskellige steder i landet. Dette falder sammen med undersøgelser af Joensen (1974).

Af 776 kønsbestemte fugle var 38 pct. hanner og 62 pct. hunner; sidstnævnte omfatter også juv. hanner, som man ikke kan adskille fra hunner i felten.

Havlit *Clangula hyemalis*

Havlitten ses sjældent i ferskvand. Fra perioden foreligger kun 32 observationer af mindst 34 forskellige fugle. Arten ses oftest enkeltvis, men af de 32 observationer er fem gjort af flokke med 2 og én med 3. Samtlige iagttagelser drejer sig om rastende fugle.

De fleste ferskvandsiagttagelser er, som Fig. 4 illustrerer, gjort omkring Limfjorden, hvor arten sjældent træffes (Joensen 1974). Enkelte iagttagelser foreligger fra Sjælland, Fyn og Bornholm, i hvis tilgrænsende farvande arten hyppigere træffes end omkring Jylland.

På indlandslokaliteter er Havlitten meget sjælden, idet den kun er set på syv lokaliteter med 3 Klejtrup Sø, NJ, 2 Ryå Pandrup, NJ, 2 Damhussøen, S, 1 Salten Langsø, ØJ, 1 Nørresø, F, 1 Nørholm Hede, VJ og 1 Karlsgårde Sø, VJ, to sidste (Rønne & Schøtt 1972). De øvrige 13 lokaliteter, hvor arten er truffet, er alle kystnære.

På Fig. 5 ses, at arten kan træffes i ferskvand fra oktober til begyndelsen af maj, hvilket falder sammen med artens generelle forekomst. Usædvanlige er dog to sommerfund 05.07.68 1 Bygholm Vejle, NJ, og 25.06.73 1 Lønnerup Fjord, NJ.

Vejret synes ikke at have indflydelse på denne hårdføre maritime fugl, idet den er ualmindelig selv på kystnære lokaliteter, hvor maritime arter kan søge læ i hårdt vejr.

Af de få kønsbestemte fugle var 9 hanner og 7 hunner samt 1 juv.

Fløjlsand *Melanitta fusca*

Fløjlsanden forekommer yderst sjældent i ferskvand, selvom Skotte Møller (1970) mener det modsatte.

De få forekomster nævnes herfor alle: 00.11.67 5 Ringsø, ØJ (Skotte Møller 1970), 14.12.68 1 han Ravnsø v. Ry, ØJ (Hansen 1969, Skotte Møller 1970), 00.10.71 1 Hansted Reservatet, NJ, 12.03.72 2 Gøstrup Sø, VJ, 01.04.72 1 Blegssø, NJ, 21.-22.11.75 1 par Klejtrup Sø, NJ, 29.12.75 1 Vester Vandet Sø, NJ, og 20.10.76 1 Vallensbæk Mose, S, der alle er indtegnet på Fig. 6.

Hovedparten er altså truffet i Jylland, ud for hvis kyster de største koncentrationer findes.

Fuglene er set oktober-april, dvs. i den periode hvor den er hyppigst i de danske havområder.

Sortand *Melanitta nigra*

Sortand forekommer noget oftere end Fløjlsanden og Havlitten i ferskvand, men er dog sjælden. Der foreligger 59 iagttagelser af ialt 76 ex. Arten træffes oftest enkeltvis, men også små flokke på indtil 4 kan ses. Samtlige er set rastende.

Nævnes skal et kranium af arten fundet april 1976 i Regnemark Mose, S.

Langt de fleste fugle er, som Fig. 7 viser, set i Jylland og Nordøstsjælland. 45 af fuglene er set på indlandslokaliteter og 30 på kystnære lokaliteter. De fleste jyske forekomster ligger i et bælte fra Himmerlands østkyst til Vadehavet, i hvilke farvande store koncentrationer af Sortanden findes (Joensen 1974). Det kan derfor tænkes, at fuglene f.eks. på efterårstræk fra Kattegat omkring Læsø og Himmerlands østkyst til Vadehavet mellem-lander, hvis de ikke når frem inden daggy. Således er de fugle, der er set på Klejtrup Sø,

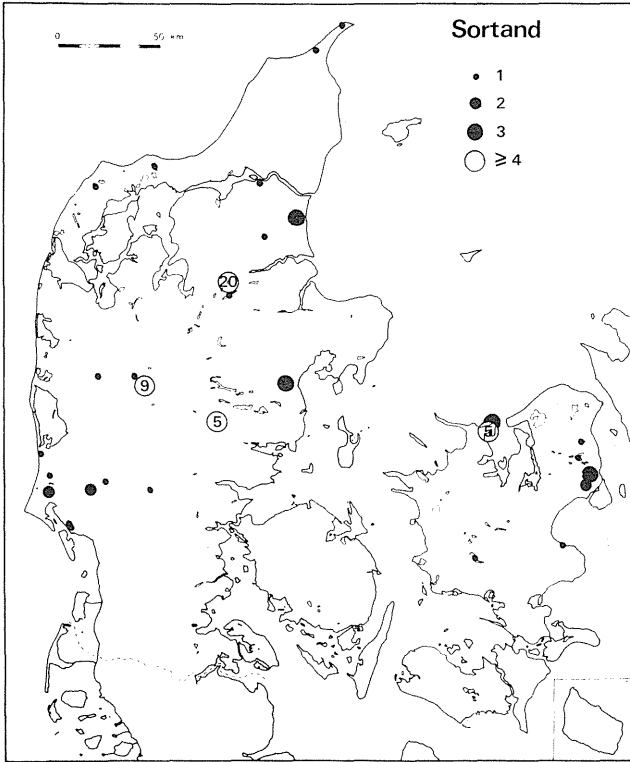

Fig. 7. Lokalteter med iagttagelser af Sortand i årene 1965-1976. *Places from where Common Scoter Melanitta nigra were reported during 1965-1976.*

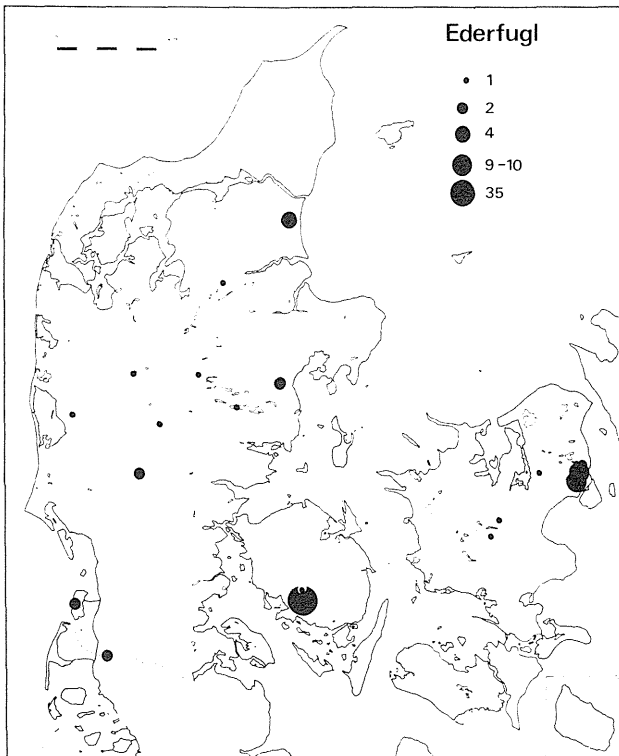

Fig. 9. Lokalteter med iagttagelser af Ederfugl i årene 1965-1976. *Places from where Eider Somateria mollissima were reported during 1965-1976.*

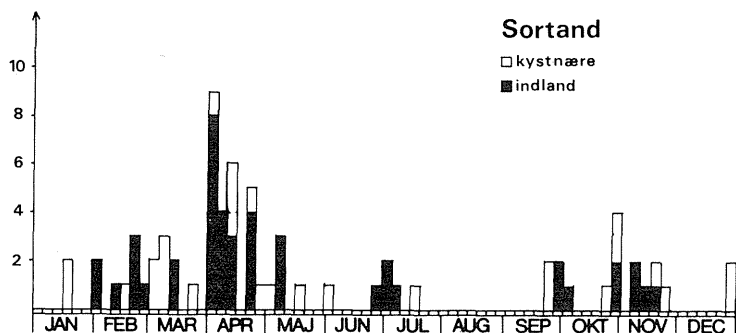

Fig. 8. Forekomsten af Sortand i ferskvand i årene 1965-1976. Occurrence of Common Scoter *Melanitta nigra* in Danish fresh waters during 1965-1976. Legend as Fig. 3.

NJ, ikke ankommet midt på dagen. Borttrækket fra søen er oftest foregået i de sene aftentimer eller om natten.

Fig. 8 viser, at Sortanden især træffes fra september-april/maj, samme tidsrum som hovedforekomsterne. De få juni/juli forekomster kan sættes i forbindelse med fældnings-trækket.

Nævnes skal 1 hun Råbjerg Sø, NJ, 12.04.68, der var abnormt lille, mindre end Troldand *Aythya fuligula* og Blishøne *Fulica atra*.

Følgende to iagttagelser drejer sig om olie-skadede fugle: 1 hun Vester Vandet Sø, NJ, 29.12.75 og 1 Gammelgab Søer, VJ (Rønne & Schøtt 1972).

Ederfugl *Somateria mollissima*

Ederfuglen raster sjældent i ferskvand, idet der kun foreligger 33 iagttagelser af ialt 78 rastende fugle. Arten er set enkeltvis 23 gange; otte gange er set 2, én gang 4 samt én gang 35 fugle.

Iagttagelser af overtrækkende fugle er udeladt, da denne undersøgelse kun omfatter fugle i ferskvand, altså rastende fugle. Overtrækkende forekommer lokalt almindeligt men på landsbasis dog ualmindeligt.

Som Fig. 9 illustrerer er de fleste fund gjort spredt i Jylland. Derudover foreligger fund fra 2 fynske og 6 sjællandske lokaliteter. Disse fund kan sættes i forbindelse med fæld-

ningstrækket i juni-august, der kommer fra Østersøen, rammer i Køge- og Fakse Bugt, hvorfra trækket over land går til Kattegat, Storebælt, Smålandsfarvandet og desuden i ét stræk fra Østersøen til det Sydfynske Øhav og Vadehavet. Om foråret sker trækket tilbage til Østersøen i marts-april ad samme rute, men i den modsatte retning. En forskel er dog, at forårstrækket går over Sjælland og op gennem Øresund for Kattegatfuglenes vedkommende (Rabøll 1967). Således er de fleste fynske og sjællandske forekomster beliggende på denne rute. De er også fra marts-april.

De fleste fugle, nemlig 47, er set på indlandslokaliteter mod 31 på kystnære lokaliteter. Her er 10.04.65 35 Arreskov Sø, F, udslagsgivende for indlandslokaliteternes vedkommende.

Ederfuglen forekommer oftest i ferskvand fra marts til april samt fra september til først i november, hvilket falder sammen med træk-tiderne. Herudover foreligger enkelte spredte observationer fra de øvrige måneder, som det fremgår af Fig. 10.

Arten er truffet både i moser, åer og søer. Nævnes skal 22.03.74, hvor 1 han rastede i Ringsted!

Af de kønsbestemte var 23 hanner, 14 hunner samt 3 juv., heraf 2 juv. hanner.

Toppet Skallesluger *Mergus serrator*

Toppet Skallesluger er ualmindelig i fersk-

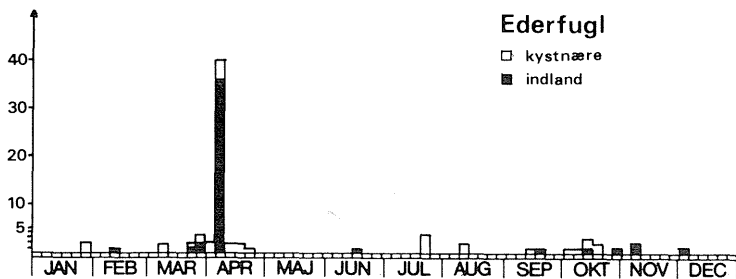

Fig. 10. Forekomsten af Ederfugl i ferskvand 1965-1976. Occurrence of Eider *Somateria mollissima* in Danish fresh waters during 1965-1976. Legend as Fig. 3.

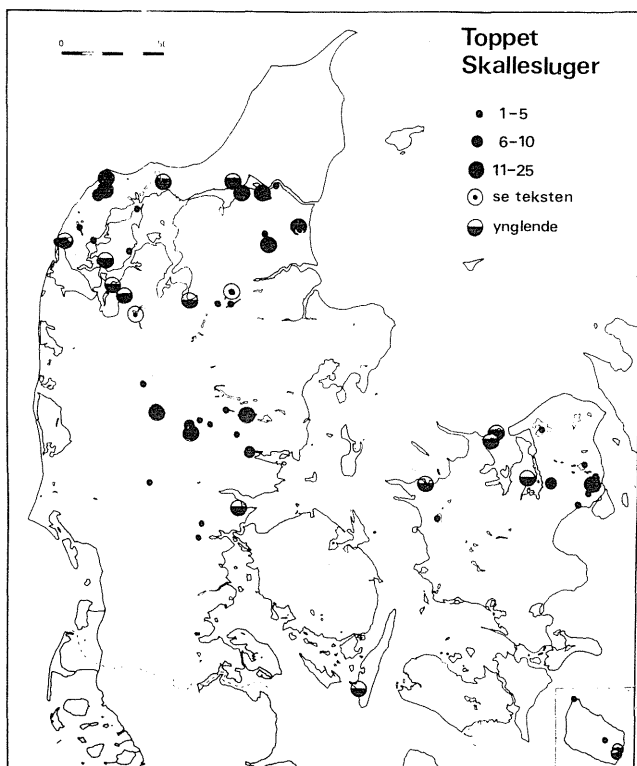

Fig. 11. Lokalteter med iagttagelser af Toppet Skallesluger i årene 1965-1976.

Places from where Red-breasted Merganser Mergus serrator were reported during 1965-1976.

vand, men er den af arterne, der oftest lader sig se i ferskvand.

Langt de fleste iagttagelser er, som Fig. 11 viser, gjort i Jylland, specielt mange omkring Limfjorden, hvor arten findes i de største koncentrationer (Joensen 1974).

Iagttagelser fra de få ferske ynglelokaliteter er her udeladt (Dybbro 1976). Ligeledes forekommer der uden for yngletiden store koncentrationer visse af disse steder, specielt i Vejlerne, NJ, og Ulvedybet, NJ.

Af de 344 ex. er 135 set på kystnære og 209

set på indlandslokaliteter. Toppet Skallesluger er trods dette dog almindeligst på kystnære lokaliteter.

Foruden disse iagttagelser er ikke datoangivne iagttagelser (Rønnest & Schøtt 1972, Bomholt & Sørensen 1975) medtegnet på kortet Fig. 11.

På 18, næsten alle jyske, indlandslokaliteter er arten set. Af disse er Klejtrup Sø nok mest markant med 69 ex. fra 1974-1976. Endvidere 65 Stubbegård Sø, VJ (Ferdinand 1971). Ligeledes er arten truffet på 24 kyst-

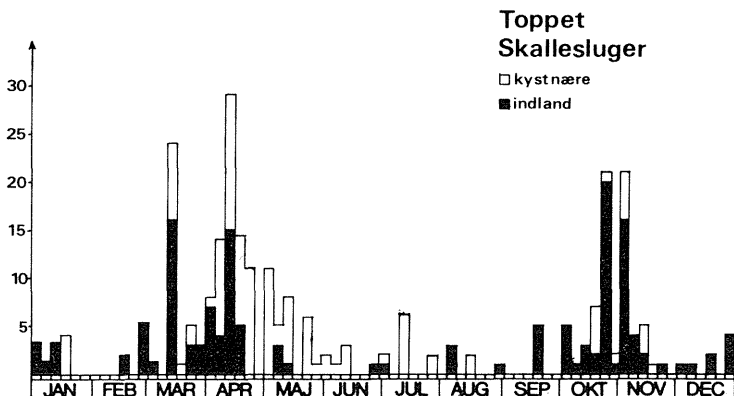

Fig. 12. Forekomsten af Toppet Skallesluger i ferskvand i årene 1965-1976.

Occurrence of Red-breasted Merganser Mergus serrator in Danish fresh waters during 1965-1976. Legend as Fig. 3.

nære lokaliteter hovedsageligt i Jylland.

Flokkene er sjældent på over 10 fugle, og det almindeligste er 1-2 fugle.

På Fig. 12 ses, at arten træffes hele året rundt i ferskvand. Om det er vore egne ynglefugle eller trækgæster, vides ikke. Men det er givet, at flest fugle ses i ferskvand i oktober/november, når trækgæsterne ankommer. Ligeledes ses mange ferskvandsfugle i marts/maj, når trækgæsterne forlader landet.

Kønsfordelingen viser, at kønnene er omtrent lige hyppige, idet der af 87 kønsbestemte er angivet 41 hanner og 48 hunner.

ENGLISH SUMMARY

The occurrence of seaducks in Danish fresh waters, 1965-1976

The occurrence of seaducks in fresh waters in Denmark is poorly known. This review is based on published information and on information received after a request made through the society.

The Brent Goose *Branta bernicla* is most exceptional in fresh water. There were only four observations of resting birds (Fig. 1).

The Scaup *Aythya marila* is scarce, observed mainly in northern Jutland and Zealand (Fig. 2), most often more than 5 km inland (Fig. 3).

Longtailed Duck *Clangula hyemalis* is very scarce in fresh water, being mainly observed near the Limfjord (Fig. 4). There are 2 summer records (Fig. 5).

The Velvet Scoter *Melanitta fusca* is very rare in fresh water (Fig. 6). The Common Scoter *Melanitta nigra* is more regular, particularly in Jutland and north-eastern Zealand. As Fig. 7 shows, most Jutlandic birds are seen along the zone between the eastern coast of Himmerland and the Waddensea, maybe on passage between these two important winter quarters. Most records are from September to May (Fig. 8).

The Eider *Somateria mollissima* is scarce, observed mainly in Zealand and Jutland (Fig. 9). Fig. 10 shows that the largest numbers are seen in spring.

The Red-breasted Merganser *Mergus serrator* is the seaduck most regularly seen on fresh water. In the Figs. 11 and 12 records from the few fresh-water breeding sites are omitted. The species generally appears in small parties and is mostly seen in Jutland. Observations are from the whole year, although they peak in March-April and October-November.

LITTERATUR

- Bomholt, P. og J. K. Sørensen, 1975: Fuglelokaliteter i Vejle Amt — Jelling.
- Dybbro, T., 1976: De danske ynglefugles udbredelse — København.
- Ferdinand, L., 1971: Større danske fuglelokaliteter — København.
- Gensbøl, B. m.fl., 1973: Bornholms fugle — København.
- Hansen, K., 1969: Midtjyske fuglelokaliteter — Silkeborg.
- Joensen, A. H., 1974: Waterfowl Populations in Denmark 1965-1973 — Dan Rev. Game Biol. vol. 9, no. 1. — Kalø.
- Rabøl, J., 1967: Ederfugletræk — Feltornithologen 9, 93.
- Rønnest, S. og H. Schøtt, 1972: Sydvestjyllands fuglelokaliteter — Esbjerg.
- Skotte Møller, H. U., 1970: Midtjyllands fugle — Silkeborg.

Manuskriptet modtaget 29. oktober 1977.

Forfatterens adresse:
Brårupgade 15 B st. th.
7800 Skive